

Основою є на отриманих результатах, а також враховуючи значення індексів внутрішньої (I VKR) і зовнішньої (I WKR) конкурентоспроможності регіону, можливо визначити тип конкурентоспроможності: високий, помірний і низький. При цьому конкурентоспроможність регіону є стійкою у випадку, якщо рівень конкурентоспроможності визначається як високий, а показник її стійкості набудатиме значення, близьких до нуля.

Висновки. Таким чином, реалізація запропонованого підходу дасть змогу диференціювати адміністративно-територіальні утворення регіону за рівнем конкурентоспроможності регіону, враховуючи характер інвестиційної, інноваційної і підприємницької активності, особливості організації економічної діяльності, а також економічний і природно-ресурсний потенціал.

Подальші напрацювання у цій сфері повинні бути спрямовані на визначення рівня життя населення як інтегральної категорії, що відображає ступінь задоволення потреб усіх соціальних груп суспільства, що дасть змогу виявити нерівномірності розвитку адміністративно-територіальних утворень, причини посилення соціальних суперечностей і подальшого розвитку процесів сегментації економічного простору.

Література

1. Андреев В.Е. Конкурентоспособность региона и методика её оценки / А.В. Андреев. [Электронный ресурс]. – Доступный з <http://www.reklama.rezultat.com>.
2. Бандур С.І. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика / С.І. Бандур, Т.А. Заяц, І.В. Терон // Розміщення виробничих і продуктивних сил України НАН України. – К. : ТОВ "ПРИНТЕКСПРЕС", 2002. – 250 с.
3. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики : учебник [для студ. ВУЗов] / А.Г. Гранберг. – М. : Изд-во ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
4. Ермишина А.В. Конкурентоспособность региона / А.В. Ермишина. [Электронный ресурс]. – Доступный з <http://www.ecsoman.edu.ru>.
5. Казанцев С.В. Оценка внутренней конкурентоспособности регионов России / С.В. Казанцев // ЭКО : Всероссийский экономический журнал. – 2008. – № 5. – С. 63-80.
6. Киселева Н.Н. Устойчивое развитие социально-экономической системы региона: методология исследования, модели, управление / Н.Н. Киселева. – Ростов-на-Дону : Изд-во ЮФУ, 2008. – С. 168.
7. Комарова М.А. Пути и механизмы обеспечения конкурентоспособности российских регионов / М.А. Комарова // Сборник научных трудов Поволжской академии гос. службы им. М.А. Столыпина. – Саратов, 2007. – С. 22-25.
8. Ларина Н.И. Кластеризация как путь повышения международной конкурентоспособности страны и регионов / Н.И. Ларина, А.И. Макаева // ЭКО : Всероссийский экономический журнал. – 2006. – № 10. – С. 2-26.
9. Меркушов В.В. Интегральная оценка конкурентоспособности регионов / В.В. Меркушов. [Электронный ресурс]. – Доступный з <http://www.sopssecretary.narod.ru/Konfengsu/Doclad/Merkushov.doc>.
10. Поповкін В.А. Рівні соціально-економічного розвитку регіонів України / В.А. Поповкін, А.П. Калитенко, В.О. Розинка. – К. : Нац. ін-т стратег. досліджень НАН України, 1994. – 236 с.
11. Роузфилд С. Сравнительная экономика стран мира: культура, богатство и власть в XXI веке : пер. с англ. В.Н. Трибунской и др. / под ред. А.С. Булатова. – М. : Российская Политическая Энциклопедия, 2004. – 431 с.
12. Русак И.Н. Оценка уровня развития регионов Республики Беларусь / И.Н. Русак. [Электронный ресурс]. – Доступный з <http://www.gisap.eu/ru/otsenka-urovnya-razvitiya-regionov-respubliki-belarus>.
13. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком / Д.М. Стеченко. – К. : Вид-во "Вища шк.", 2000. – 223 с.

14. Фатхутдинов Р.А. Стратегический маркетинг / Р.А. Фатхутдинов. – Изд. 4-ое, [перераб. и доп.]. – СПб. : Изд-во "Питер", 2007. – 352 с.
15. Филобокова Л.Ю. Комплексная оценка конкурентоспособности региона / Л.Ю. Филобокова // Региональная экономика и управление электронный научный журнал. – 2011. – № 2 (26). [Электронный ресурс]. – Доступный з <http://www.region.mcnir.ru>.
16. Шеховцева Л.С. Конкурентоспособность региона: факторы и метод создания / Л.С. Шеховцева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 4 (24). – С. 11.
17. Bruneckiene J. The problems of regional competitiveness / J. Bruneckiene, Z. Simanaviciene, M. Dapkus // Ekonomika ir vadyba : aktualijos ir perspektyvos. – 2008. – № 4 (13). – P. 48-59.
18. Martin R. Paul Krugman's Geographical Economics and its Implications for Regional Development Theory: A Critical Assessment / R. Martin, P. Sunley // Economic Geography. – 1996. – Vol. 72/3 – P. 259-92.
19. The Global Competitiveness Report 2009-2010. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.weforum.org/documents/GCR09/index.html>.

Кочеткова Н.В. Систематизация подходов к оценке уровня конкурентоспособности региона

Рассмотрены существующие научные подходы к оценке конкурентоспособности региона. Предложены индикаторы, характеризующие потенциал внутренней и внешней конкурентоспособности. Разработан методологический подход к проведению оценки уровня устойчивости конкурентоспособности региональной системы.

Ключевые слова: показатели, индикаторы, оценка внутренней и внешней конкурентоспособности, устойчивость конкурентоспособности.

Kochetkova N.V. Systematization of approaches to the estimation of level of regional competitiveness

The author makes an overview of the present in economic literature methodological approaches to the estimation of regional competitiveness. The indicators characterizing potential of internal and external competitiveness are suggested. The approach to the estimation of level of stability of competitiveness of the regional system is proposed.

Keywords: indexes, indicators, estimation of internal, external competitiveness, stability of competitiveness.

УДК 332.146:336.1(1-87)

Докторант Н.В. Кузьминчук, канд. екон. наук –
НТУ "Харківський політехнічний інститут"

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ І ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНИМИ ЗАСОБАМИ

Розглянуто вивчення зарубіжного досвіду методів і моделей бюджетного регулювання. Подано класифікацію зарубіжних моделей соціальної політики з урахуванням регулювання міжбюджетних відносин. Виявлено можливості застосування світового досвіду в Україні для побудови ефективної моделі бюджетних відносин.

Ключові слова: міжбюджетні відносини, міжбюджетні трансферти, місцеві бюджети, субвенції, субсидії, трансферти.

Постановка проблеми. З огляду на актуалізацію наприкінці ХХ ст. регіональної проблематики як на рівні груп країн, так і на рівні внутрішніх територій, регіони почали розглядати з позицій внутрішніх національних та інтернаціональних утворень, тобто потужний регіональний рух стає дедалі домінуючою тенденцією світового розвитку [5]. Вирішення соціальних і економічних проблем у регіонах України тісно пов'язані з питаннями вдосконалення бюджетної політики. Проведення ефективних заходів зазначеної політики з

метою сприяння сталому соціально-економічному зростанню та розвитку неможливе без урахування досвіду зарубіжних країн. Зарубіжна практика використання фінансових механізмів, інструментів і важелів державного регулювання характеризується різними підходами щодо впливу бюджетної політики на процеси соціально-економічного розвитку. Кожна держава по-різному вирішує питання, пов'язані з рівнем перерозподілу внутрішнього валового продукту (ВВП) через бюджетну систему, структурою бюджетних витрат, використанням регулюючої функції податків, встановленням системи пільг та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За таких обставин використання набутого зарубіжною традицією досвіду потребує врахування як особливостей інституційного середовища різних країн, так і просторово-часових меж розробки та впровадження заходів, рівня розвитку та структури економіки. Лише у такому разі застосування зарубіжної практики буде ефективним. Подолання проблем, які виникають як у концептуальному плані, так і в практичних завданнях, залишаються предметом запеклих дискусій у науковому світі протягом століть і не мають однозначної відповіді й сьогодні. Проблеми вдосконалення механізму бюджетного регулювання як у розвинених економічних системах, так і в країнах з перехідною економікою активно вивчають у працях багатьох зарубіжних дослідників, зокрема такі, як: Ш. Бланкарт, Т. Вюртенбергер, Ж. Марку, Є. Регульський, Т. Треверс та ін. Дослідження досвіду розвинених країн у сфері бюджетного регулювання та реформування здійснено у працях вітчизняних та російських науковців, серед яких: Ю. Барський, Ю. Гетьменко, З. Варналій, Я. Жаліло, О. Кириленко, Л. Лисяк, П. Павленко, М. Туленков, І. Чугунов та ін.

Незважаючи на всі особливості та суперечності бюджетної політики, яку проводять уряди різних країн, теоретики і практики усвідомили аксіому, що бюджетна політика держави повинна будуватися на синтезі ринкового і державного механізмів регулювання, які можуть забезпечити компроміс економічних інтересів країни, населення і підприємництва та спрямувати їх енергію на пріоритетні напрями розвитку суспільства [10, с. 444]. Тому аналіз теорії та практики, що склалися і ефективно функціонують в зарубіжних країнах, дасть змогу розглянути підходи до формування і реалізації бюджетної політики шляхом регулювання соціальних і економічних процесів на регіональному рівні фінансово-бюджетними засобами, а також можливості використання правил і прийомів в українській економіці.

Таким чином, **метою роботи** є аналіз, вивчення і використання як позитивного, так і негативного зарубіжного досвіду та пошук найбільш раціональних підходів, методів та моделей бюджетного регулювання, а також виявлення можливостей їх застосування в нашій країні для побудови ефективної моделі бюджетних відносин.

Основні результати дослідження. Європейський вибір України зумовлює новий підхід до формування цілей, пріоритетів та механізмів реалізації регіональної політики та регіонального розвитку. Саме повернення до історії регіональної політики є корисним для України, розгляд та аналіз якої дають змогу використати досвід провідних країн та уникнути помилок під час побудови власної моделі регіонального розвитку [4, с. 40].

Хоча проблеми, з якими стикається Україна у процесі трансформації суспільства, відрізняються від американських за масштабами та характером їх прояву, досвід США є важливим для України, що підтверджують українські вчені [4, 11, 16]. Початком здійснення регіональної політики США можна вважати створення у 1933 р. Управління з національного планування (пізніше – Комітет з національних інтересів), головною метою якого була ліквідація "розривів" у економічному розвитку окремих штатів. Серед різноманітних заходів під час формування регіональної політики США найефективнішими були бюджетне фінансування окремих секторів економіки в "проблемних" регіонах, причому основна частина фінансування із федерального бюджету спрямовувалась на субсидіювання та кредитування заходів щодо раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища, надання податкових та амортизаційних пільг тощо [4, с. 44, 46].

Формування дохідної частини бюджету США набуло здебільшого податкового характеру (понад 80 %). Незважаючи на часткову відмову від прямого бюджетного стимулювання економіки, державний бюджет залишається одним із найважливіших елементів державного регулювання. Витрати бюджету США прийнято ділити на три агреговані частини: "національна оборона" – 25 %, "людські ресурси" (освіта, професійна підготовка, зайнятість, соціальні послуги) – 43 %, "інші цілі" (витрати на сільське господарство, екологію, розвиток регіонів) – 6-10 % [16, с. 76].

Розвиток регіональної політики Франції започатковано наприкінці 40-х років, коли урядом було прийнято рішення щодо децентралізації промислових підприємств з регіону Парижу. Важливим економічним механізмом функціонування французької системи планування територіального розвитку були планові контракти "держава-регіон", де головний акцент зроблено на підготовку регіонами обґрунтованих документів для укладання контрактів з державою. Причому пріоритет надавався тим проектам регіонів, де головна увага зосереджувалася на збільшенні рівня зайнятості та професійної підготовки, підвищенні рівня середньої та вищої освіти, а також охорони здоров'я і соціальної допомоги [4, с. 46-48].

Після заснування Європейської економічної спільноти (далі – ЄЕС), членом якої стала у 50-ті роки Франція, а також Бельгія, Німеччина, Італія, Люксембург, Нідерланди, держави-члени ЄЕС домовилися прагнути "зміцнювати єдність економіки своїх країн і забезпечити її гармонійний розвиток шляхом зменшення розривів між різними районами і подолання відсталості районів, що перебувають в менш сприятливих умовах" [9]. Підписання різних договорів між країнами-членами ЄЕС дали новий поштовх процесам регіонального розвитку в країнах Західної Європи. Вони вийшли за межі національних інтересів і стали предметом комунітарної політики – політики, спрямованої на вирівнювання рівнів життя населення в межах усього Співтовариства. Це було зумовлено поглибленням диспропорцій в окремих регіонах, посиленням регіональних проблем унаслідок входження до ЄС нових членів [5, с. 28]. Водночас активізувалися самі регіони як суб'єкти регіональної політики, що зумовило визнання пріоритетності цієї політики у межах політики ЄС. Вплив світових тенденцій глобалізації та інтеграції на регіони

призводить до виникнення нерівномірностей у їхньому розвитку, тому головною метою регіональної політики є і залишається створення таких умов, які давали б змогу регіонам реалізовувати їх наявний потенціал, максимально збільшувати їхній внесок у програми розвитку економіки країни з метою загального підвищення добробуту населення [4, с. 52].

Регулювання економічного розвитку, зокрема регіонів, розпочалося з часів світової економічної кризи 30-х років XX ст. шляхом активного використання видатків бюджету. Кейнсіанська теорія державних фінансів розглядала бюджет як важливий інструмент регулювання сукупного попиту. Згідно із зазначеною теорією в умовах економічного спаду держава має скорочувати податкове навантаження на економіку і збільшувати видатки бюджету, допускаючи бюджетний дефіцит і посилюючи таким чином додатковий попит в економіці. В умовах економічного зростання бюджетне регулювання має стримувати сукупний попит, збільшуючи податкове навантаження та зменшуючи видатки бюджету, дефіцити бюджету могли зберігатися і під час зростаючого виробництва для стимулювання економіки та досягнення ще більших темпів зростання. Однак проблемі нагромадження державного боргу, зростанню інфляції у кейнсіанській теорії не приділяють достатньої уваги. Криза державного регулювання на основі кейнсіанського вчення у 70-х роках XX ст. стимулювала до пошуку нових, ефективніших методів державного регулювання соціально-економічного розвитку.

У 1980-ті роки державне регулювання економіки в розвинених країнах починає спиратися на теорію "економіки пропозиції", однією з основних ідей якої було сприяння підприємству шляхом зменшення втручання держави в економічні процеси. Важлива роль при цьому відводилася державним фінансам, зокрема зменшенню податкового навантаження на економіку та обсягу державних видатків. Представники теорії "економіки пропозиції" намагалися через одночасне скорочення податкового навантаження і державних видатків зменшити державне втручання в економіку, уповільнити інфляцію та прискорити темпи економічного зростання. Зменшення інфляції методом скорочення державних видатків приводило до стимулювання економічного зростання, однак представники значної теорії вважали, що очікуване зростання виробництва, пов'язане із зменшенням податкового навантаження на економіку, вирішить цю проблему. Зміна підходів до державного регулювання економіки – перехід від "економіки попиту" до "економіки пропозиції" – безперечно сприяла активізації економічної активності, однак не вирішувала головної проблеми – забезпечення збалансованості державних фінансів. Деклароване зменшення втручання уряду в економіку країни супроводжувалося зростанням державних видатків, що фактично свідчило про збільшення впливу держави на економічні процеси [16, с. 416-417].

Німецький економіст А. Вагнер ще у XIX ст. зауважував, що у розвинених країнах бюджетні видатки мають тенденцію до зростання, а це позитивно впливає на темпи зростання промислового виробництва. Він зазначив, що темпи зростання державних видатків у розвинених країнах випереджають темпи зростання промислового виробництва і сформулював "закон зростаючої державної активності", згідно з яким державні видатки в країнах, де роз-

вивається економіка, повинні зростати швидше, ніж обсяги виробництва. Зазначене було зумовлене постійним розширенням та ускладненням державних функцій, таких як: формування основ забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, стабілізація циклів економічної активності, регулювання на зовнішній економічний вплив, створення необхідних умов для соціально справедливого розподілу доходу і забезпечення життєво необхідними благами населення, закупівля товарів та послуг, регулювання процесу монополізації на ринку тощо [16, с. 416-417].

Як доводить у своїх дослідженнях І.Я. Чугунов [16, с. 418], бюджетне регулювання у сфері видатків дає можливість цілеспрямовано впливати на темпи і пропорції соціально-економічного розвитку держави та регіонів. Збільшення обсягів та підвищення ефективності витрачання бюджетних видатків на соціально-культурну сферу підвищують життєвий рівень та добробут населення. Державні інвестиції та бюджетна підтримка пріоритетних галузей економіки створюють умови для структурної перебудови, модернізації і технічного переоснащення економіки, залучення інвестицій зарубіжних країн, сприяють підвищенню попиту, зростанню обсягів виробництва, зменшенню рівня безробіття. Бюджетне фінансування наукових досліджень і розробок сприяє прискоренню науково-технічного прогресу. Існує пряма залежність між видатками бюджету на науку та темпами економічного зростання. Бюджетні видатки широко використовуються для міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів з урахуванням вимог найбільш раціонального розміщення виробничих сил, вирівнювання регіональних диспропорцій, потреб забезпечення економічного зростання в регіонах диспропорцій, потреб забезпечення економічного зростання в регіонах та державі загалом.

Таким чином, сьогодні вже недостатньо знати джерела грошових надходжень, важливо знати як і на що вони витрачаються. Видаткова частина бюджету здійснює достатньо відчутний вплив не тільки на розвиток окремих галузей і економіки загалом, а й на рівень соціального розвитку регіону. Тому особливого значення набуває проблема оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками соціально-економічного розвитку регіону та забезпечення відповідності структури видатків бюджету визначеним стратегічним пріоритетам.

Видаткові повноваження органів місцевого самоврядування в більшості розвинених країн поділяються на власні та делеговані [16, с. 435]. Серед видатків, які відносяться до делегованих органам місцевого самоврядування повноважень органів виконавчої влади, є освіта й соціальні послуги. Повноваження на виконання фінансування сфери освіти у більшості розвинених країн закріплені за органами місцевого самоврядування, хоча існують значні відмінності в обсягах делегованих повноважень. Основним фактором таких відмінностей є ступінь нерівномірності розміщення виробничого потенціалу та чисельності потенційних споживачів. У більшості країн Північної та Східної Європи органам місцевого самоврядування делеговано повноваження надання послуг соціального забезпечення та захисту, для виконання яких виділяються значні обсяги фінансових ресурсів у вигляді закріплених податків та системи трансфертів. Для інших країн Європи ця сфера послуг закріплена за центральними та регіональними органами державної влади. До

повноважень органів місцевого самоврядування Бельгії, Данії, Чехії, Угорщини, Литви, Словаччини віднесено надання субсидій (зокрема встановлення нормативів соціальних мінімумів) та всіх інших форм фінансової допомоги жителям муніципалітетів. Варто зазначити, що у багатьох країнах субсидії перетворилися на основне джерело муніципального фінансування, їх частка у складі фінансових ресурсів муніципальних формувань змінюється в межах 30-60 % і становить: в Австрії – 35 %, Бельгії – 40 %, Фінляндії – 31 %, Франції – 26 %, Німеччині – 45 %, Італії – 38 %, Нідерландах – 60 %, Польщі – 60 % [8, с. 291-292], США – 23 %, Японії – 40 % [14, с. 138] та ін. У Фінляндії фінансування мінімальної соціальної допомоги безробітним, утримання притулків також віднесено до повноважень органів місцевого самоврядування. Причому розрахунок соціальної допомоги проводиться на основі середніх доходів громадян або наявності їх доступу до соціальних послуг.

Реалізацію соціальних програм відповідно до делегованих повноважень можуть здійснювати об'єднання муніципалітетів разом із соціальними службами, якщо деякі муніципалітети не можуть забезпечити надання соціальних послуг (Угорщина, Литва, Латвія). Причому обмін інформацією між соціальними службами та органами місцевого самоврядування має на меті підвищення ефективності надання соціальних послуг, забезпечення своєчасності прийняття рішень у цій сфері (Болгарія, Чехія, Литва, Македонія). Так у Фінляндії проводяться щотижневі та щомісячні спільні засідання представників муніципалітетів та соціальних служб. Фінансування делегованих повноважень здійснюється через систему трансфертів від державного бюджету до бюджетів органів місцевого самоврядування (Бельгія, Грузія, Фінляндія, Угорщина, Нідерланди). А от у Ісландії фінансування соціальних програм здійснюється через еквілізаційний фонд муніципалітетів, розподіл коштів якого проводиться за участі Міністерства соціальних справ [16, с. 436-438].

У світовому просторі розвинулася велика кількість різних бюджетних систем, які протягом часу формувалися під впливом політичних, економічних і соціальних чинників, а також історичних та національних традицій. Причому організація регулювання міжбюджетних відносин прямо залежить від обраної моделі державного устрою.

Так, для федеративних країн (наприклад: США, Німеччина, Російська Федерація, Канада, Швейцарія) характерною є трьохрівнева бюджетна система (федеральний (центральный) бюджет, бюджети суб'єктів федерації (бюджети штатів, регіональні бюджети тощо), місцеві бюджети), а бюджетна система в унітарних країнах (наприклад: Італія, Франція, Україна, Японія) представлена двома рівнями бюджетів (державний і місцеві бюджети). У федеративних державах види місцевих бюджетів визначаються, зазвичай, у федеральному законодавстві та законодавстві окремих суб'єктів федерації, а в унітарних – чітко визначаються на загальнодержавному рівні. Існують країни, місцеві бюджети яких мають свої особливості. Так, в Іспанії до місцевих бюджетів включаються також бюджети сумісних підприємств (так званих торговельних товариств), створених за участю держави [12].

Централізація бюджетно-фінансових ресурсів суперечить практиці децентралізації повноважень на користь органів місцевого самоврядування, що відбувається в Україні. Процес фіскальної децентралізації уповільнився. Тому

можна зазначити, що Україні й досі властива централізована модель формування бюджетних доходів місцевих органів влади. Місцеві органи влади позбавлені податкової автономії, бюджетні доходи дедалі більшою мірою формуються за рахунок трансфертів та закріплених доходів, і тому частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті країни знижується. Розвиток системи фінансів не сприяє забезпеченню фіскальної автономії територіальних одиниць.

Така ситуація не є прийнятною, оскільки місцеві бюджети є джерелом фінансування більшості державних видатків, насамперед соціального спрямування. І відповідно, негативними наслідками централізації бюджетної системи є низька якість і недостатнє фінансування соціальних благ, що надаються на місцевому рівні (освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальні послуги). Нераціональна система бюджетних відносин між рівнями бюджетного устрою послаблює здатності місцевих органів влади до проведення раціональної бюджетної політики, яка помагала б формуванню сприятливого інвестиційного клімату. До того ж політика бюджетного вирівнювання, що втілюється в Україні, не забезпечує умови для швидкого набуття тенденції до економічного зростання, оскільки навіть регіони, з бюджетів яких передаються кошти до державного бюджету, не мають для цього достатніх фінансових ресурсів. Окрім цього, в умовах нерозвиненості на місцях суспільних та політичних інститутів місцеві органи влади за значного обсягу фіскальних повноважень можуть проводити безвідповідальну боргову політику, що загрожує розбалансованістю економічного становища, сповільнює процеси реструктуризації регіональної економіки.

Аналізуючи економічні системи як синтез теоретичних, методологічних і організаційних напрацювань на певному етапі цивілізаційного розвитку суспільства, потрібно також розглянути основні моделі, сформовані з використанням національних особливостей різних країн, історичних, економічних, соціальних та інших чинників впливу. Загальновизначеними моделями вважають американську, японську, скандинавську (шведська), західноєвропейську [16, с. 45]. Такі моделі беруться за основу під час побудови соціальної політики будь-якої держави [7].

Про американську модель заговорили на початку 90-х років ХХ ст., коли лідерство в економічному зростанні перейшло до США. Порівняно з іншими моделями, її вважають найефективнішою, оскільки міжнародні порівняння засвідчують, що економіка США, як і економіка Норвегії, Японії, Швейцарії, забезпечує найвищі показники ВВП на особу [16, с. 76]. Американська модель сформована переважно на жорстких принципах тейлоризму – широкого впровадження нових технологій, забезпечення високої продуктивності праці, індивідуалізації її оплати, жорсткої кадрової політики з урахуванням інтересів фірми, всебічного заохочення підприємницької активності, створення умов для збагачення найактивнішої частини населення, відсутності в положеннях державної політики орієнтації на соціальну рівність, надання можливостей кожному досягнути особистого успіху та передбачає створення належного рівня життя малозабезпеченим людям, надаючи їм пільги й допомогу.

Скандинавська модель є соціально орієнтованою із значним державним втручанням у соціально-економічні процеси. Згідно з цією моделлю, за-

безпечення рівності громадян реалізуються засобами податкової політики. Виробництво здебільшого забезпечується приватним капіталом, а потреби суспільства (освіта, охорона здоров'я, наука, зайнятість, транспорт, культура, страхування) – державою. На жаль, в Україні поки не працюють повною мірою ринкові регулятори, тому для розвитку альтернативних режимів праці необхідною є підтримка держави.

Західноєвропейська (німецька) модель (ФРН, Франція, Італія) ґрунтується на наданні всім формам господарства (великим, середнім, дрібним) можливості стійко розвиватися й успішно конкурувати між собою, має соціальну спрямованість та середній рівень централізації ВВП у бюджеті (30-40 %). Особливістю західноєвропейського регулювання економіки є інтенсивне втручання держави в економіку, що охоплює весь процес суспільного відтворення – регулювання ринкових відносин, антикризове регулювання, ціноутворюючі фактори, зовнішньоекономічні зв'язки [16, с. 76].

Японська модель є моделлю регульованого корпоративного капіталізму. Відповідно до її кадрової політики, працівник за своєю вартістю прирівнюється до основних засобів, а витрати на його освіту, професійність вважаються довготерміновими інвестиціями в розвиток людського капіталу. Іншими особливостями моделі є забезпечення зниження собівартості продукції і послуг, підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку шляхом відставання темпів зростання продуктивності праці. На державному рівні в правовому полі не передбачено заходів щодо попередження майнового розмежування суспільства.

Існує також англосаксонська модель (Великобританія, Ірландія, Канада), що виступає як проміжна між лібералізованою американською й соціально-орієнтованими шведською й німецькою моделями. Характерним для цієї моделі є активніше (порівняно з першою моделлю) регулювання соціальних процесів з боку держави, однак нижче, ніж в останніх двох моделях, рівень оподаткування і перерозподіл ВВП – через держбюджет (не більше ніж 40 %). Відбувається приблизно рівний розподіл витрат на соціальне забезпечення між державою і приватним сектором, пасивна державна політика на ринку праці.

Необхідно також підкреслити, що обговорення дає змогу соціальної політики в науковій та суспільно-політичній літературі дозволяє по-іншому розглянути регулювання соціальних і економічних процесів фінансово-бюджетними засобами. На основі чого можна визначити такі моделі соціальної політики, як соціал-демократична, консервативна, ліберальна й католицька, які реалізуються в розвинених соціальних державах на сучасному етапі їх соціального розвитку.

Розглянувши зарубіжний досвід регулювання соціальних і економічних процесів фінансово-бюджетними засобами, а також взявши за основу дослідження вчених [1], зарубіжні моделі соціальної політики з урахуванням регулювання міжбюджетних відносин можна класифікувати за різними ознаками, що наведено в табл. Аналіз показує, що будь-яка модель соціальної політики може бути дієвою лише за умов відповідного фінансового забезпечення, оскільки фінансування соціальних програм й інших заходів соціальної по-

літики прямо залежить від частки витрат на соціальне забезпечення у ВВП країни, а також від рівня реальних доходів населення.

Практичний досвід проведення бюджетної політики у провідних країнах світу має велике значення для України. Побудова і "налагодження" інструментарію впливу держави на економічні й соціальні процеси дадуть можливість виграти у часі та уникнути помилок під час формування стратегії розвитку як країни, так і її регіонів. Незважаючи на різноманітність бюджетних моделей, формування бюджетних систем відбувалося під впливом необхідності пошуку оптимального співвідношення між економічною ефективністю державної влади і соціальною справедливістю, з урахуванням можливостей формування державних фінансових ресурсів у певних історичних (часових), геополітичних і економічних умовах. Удосконалення бюджетної політики в зарубіжних країнах здійснювалося переважно ринковими методами, зокрема шляхом удосконалення законодавства, водночас у кризові періоди підсилюється роль адміністративних методів [10, с. 467].

Табл. Класифікація зарубіжних моделей соціальної політики з урахуванням регулювання міжбюджетних відносин

Класифікаційна ознака	Назва зарубіжної моделі	Характерні особливості	Країни
1. За способом розмежування доходів між рівнями бюджетної системи	Американська	Більша частина витрат за кожним із бюджетних рівнів фінансується за рахунок власних джерел	США
2. За співвідношенням переваг і недоліків централізації влади [6]	Канадська	В основу положено класичний, соціально орієнтований бюджетний федералізм. Місцеві органи влади мають власні податки і користуються правом додавати свої ставки до базової федеральної ставки	Канада, Швейцарія, Австрія
	Німецька	Бюджетні відносини базуються на "загальних" податках, надходження по яких розподіляються між усіма рівнями бюджетної системи. Прямі фінансові допомоги з наведених вище бюджетів є відносно не велика, однак існують федеральні та спільні програми регіонального розвитку	Німеччина, РФ
	Китайська	Податки збирає регіональна рада, а центр визначає, частково за формулою, але частіше за домовленістю, скільки кому лишити. Завдання щодо перерахування податкових платежів доводиться у центральний бюджет	Китай
	Розподільча модель бюджетно-податкових взаємовідносин	Розподіл доходів використовується як інструмент регулювання "нерівних" умов життя	Німеччина
3. За типом організації [2]	Модель "конкуруючого" федералізму	Кожний регіон і муніципальне утворення конкурують та можуть проводити власну бюджетну політику	США
	Децентралізовані моделі	Функціонування двох відносно незалежних рівнів державної влади: федеральної і субфедеральної	США, Канада

4. За схожістю підходів до регулювання міжбюджетних відносин та співвідношенням ролі центральної і регіональної влад	Кооперативні моделі	Робиться ставка на спільне використання федерально-регіональних податків. Надлишкова централізація податкових функцій веде до обмеження фінансової самостійності регіональних та місцевих органів влади	Німеччина, Швейцарія, РФ
	Модель з достатньо високою самостійністю	Достатньо висока самостійність регіональної та місцевої влад, в основі яких лежить широке коло бюджетних повноважень	Австралія, США, Канада, Великобританія, Японія
5. За обсягом повноважень регіональної влади щодо встановлення власних податків	Модель із значною самостійністю	Значна участь нецентральної влади у фінансування соціальних видатків	Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія
	Модель із недостатньо високою самостійністю	Відчутна автономія та наявність співпраці бюджетів різного рівня	Австрія, Німеччина, Швейцарія
	Модель із фінансовою залежністю	Значна фінансова залежність регіонів від центру	Бельгія, Франція, Італія, Греція, Нідерланди, Португалія, Іспанія
	Централізована	Перелік регіональних податків і їх ставки визначає центральна влада	Франція
6. За способом місцевого самоврядування	Децентралізована	Наявність повноважень у регіональній владі самостійно встановлювати власні податки	США
	Змішана	Кількість регіональних податків обмежується визначенням, хоча і обмеженим, переліком, або визначаються максимальні ставки	Німеччина, РФ
	Англосаксонська	Високий рівень автономії місцевого управління, відсутність органів державної влади місцевого рівня	Австралія, США, Канада, Великобританія
7. Залежно від політичної спрямованості	Континентальна	Поєднання місцевого самоуправління і місцевих адміністрацій, обмежена автономія місцевого самоврядування	Франція, Італія, Іспанія
	Змішана	Поєднання елементів англосаксонської та континентальної моделей	Німеччина, Австрія, Японія, РФ
	Радянська	Відсутність комунальної власності та місцевих бюджетів, жорстка централізація управління	Куба, КНР
	Соціал-демократична	Головним принципом є універсалізм, який передбачає, що соціальне забезпечення є правом усіх громадян, не залежно від їх приналежності до економічно активного населення	Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія
	Консервативна (або корпоративна)	Базується на принципі трудових досягнень, який передбачає, що саме праця визначає рівень майбутнього соціального забезпечення індивідів	Німеччина, Австрія, Франція, країни Бенілюксу

	Ліберальна	Грунтується на принципах індивідуальної соціальної відповідальності та обмеженої відповідальності держави за соціальне забезпечення громадян	Великобританія, США, Австралія і Нова Зеландія
	Католицька (або латинська)	Побудована на принципах допоможності, клієнтізму та патронату, що сформульовані в низці "папських листів", виданих Ватиканом протягом ХХ ст.	

Джерело: складено та узагальнено автором на основі [1-2, 6].

Висновки. Досвід зарубіжних країн показує, що соціально-економічний розвиток регіонів (місцевих громад) безпосередньо залежить від ефективності реалізації соціальної політики. Причому на окрему увагу заслуговує засіб підвищення ефективності видатків бюджету на основі програмно-цільового методу бюджетування. У кожній країні, де запроваджується цей метод, є достатньо прозорий механізм ранжування бюджетних програм, згідно з яким скороченню мають підлягати менш значущі з суспільного погляду програми або ті, які мають порівняно низьку ефективність і результативність. Ці системи оцінювання є різні, але мають характерні для всіх країн спільні риси, серед яких: наявність системи індикаторів, необхідність якої зазвичай не закріплюється на законодавчому рівні (водночас є значна кількість професійних об'єднань, рекомендації яких суворо виконують всі суб'єкти суспільних фінансів; невиконання таких умов може мати низку негативних наслідків для регіональних і місцевих адміністрацій); використання системи індикаторів як інструменту звітності державних адміністрацій перед населенням; відкритість звітів щодо систем індикаторів (здебільшого такі звіти публікують у засобах масової інформації і виносять на публічне обговорення); застосування результатів розрахунків індикаторів ефективності та результативності під час подальшого планування на майбутній період. Такі системи оцінок ефективності й результативності використання бюджетних коштів у зарубіжних країнах можна адаптувати для застосування в Україні.

Відсутність нормативно врегульованої методології інтегрального оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів є однією з проблем регулювання регіонального розвитку. Для цілей стратегічного планування і прогнозування розвитку регіону необхідно мати єдиний критерій, за яким можна оцінити стан цього регіону і визначити його місце серед інших регіонів. На сьогодні такими критеріями є показники валової доданої вартості та валового регіонального продукту. З огляду на загальну мету соціально-економічних трансформацій і в контексті побудови соціально орієнтованої економіки, на сучасному етапі розвитку країни таким показником має стати індекс регіонального людського розвитку.

Таким чином, головною метою діяльності всієї системи державного управління має стати насамперед людина, а також створення умов для самореалізації її особистісного потенціалу, свободи вибору нею напрямів та форм самоствердження у сфері суспільного буття. Водночас формування і реалізація виваженої та цілеспрямованої соціальної політики повинна мати за мету насамперед створення умов для реалізації в Україні кожною людиною своїх

соціальних прав і свобод, а саме: права на вільний вибір праці, повну і своєчасну винагороду за неї, на вільний вибір професії та роду занять, на якісну освіту, охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, права на соціальний захист, безпечне життя і здорове довкілля.

Література

1. Барський Ю.М. Теорія бюджетного стимулювання регіонального розвитку / Ю.М. Барський, Ю.М. Зінчук. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_19_ekon/stat_19/38.pdf.
2. Богачова О. Российская модель бюджетного федерализма в свете мирового опыта / О. Богачова // Мировая экономика и межбюджетные отношения. – 1995. – № 9. – С. 104-125.
3. Гетьменко Ю.О. Зарубіжний досвід регулювання зайнятості молоді / Ю.О. Гетьменко, К.А. Тахтарова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2011. [Электронный ресурс]. – Доступный з http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/soc_gum/prvs/2011_2/tom2/051.pdf.
4. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З.С. Варналія. – К. : Вид-во НІСД, 2007. – 768 с.
5. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / за заг. ред. В.С. Воротина, Я.А. Жаліла. – К. : Вид-во НІСД, 2010. – 288 с.
6. Зайдель Б. Бюджетный федерализм: сравнительный анализ по странам / Б. Зайдель, Д. Веспер // Регион: экономика и социология. – 1999. – № 2. – С. 16-47.
7. Зима А.Г. Особенности функционирования систем социальной сферы / Экономика: проблемы та практика : зб. наук. праць / А.Г. Зима, О.Г. Зима, С.В. Кавун. – У 10-ти т. – Т. III. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2009. – Вип. 256. – С. 814-820.
8. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) / О.П. Кириленко. – К. : Вид-во НІОС, 2000. – 384 с.
9. Концепція реформи місцевого самоврядування / Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 р., № 900-р. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.kmu.gov.ua/control/uk/newsnpd? npdList_stind=61.
10. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л.В. Лисяк. – К. : Вид-во ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
11. Львовичкін С.В. Макрофінансова стабілізація в контексті економічного зростання / С.В. Львовичкін. – К. : Вид-во "Наша культура і наука", 2003. – 423 с.
12. Музыка-Стефанчук О. Декілька нарисів про місцеві бюджети в зарубіжних країнах : зб. наук. праць / О. Музыка-Стефанчук // Науковий вісник Академії муніципального управління. – Сер.: Право. – 2010. – Вип. 1. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_pr/2010_1/4.pdf.
13. Павленко П. Децентралізація та ефективність місцевого самоврядування / П. Павленко. – К. : Вид-во ПРООН / МПВСР, 2009. – 269 с.
14. Роменська К.М. Зарубіжний досвід бюджетного регулювання / К.М. Роменська. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2010_2/2_Romenska.pdf.
15. Туленков М.В. Соціальна політика в Україні : навч.-метод. розробка / М.В. Туленков. – К. : Вид-во ІПК ДСЗУ, 2010. – 35 с.
16. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку : монографія / за ред. І.Я. Чугунова. – К. : Вид-во ДННУ АФУ, 2009. – 848 с.

Кузьмичук Н.В. Анализ зарубежного опыта регулирования социальных и экономических процессов финансово-бюджетными средствами

Рассмотрено изучение зарубежного опыта методов и моделей бюджетного регулирования. Представлена классификация зарубежных моделей социальной политики с учетом регулирования межбюджетных отношений. Выявлены возможности применения мирового опыта в Украине для построения эффективной модели бюджетных отношений.

Ключевые слова: межбюджетные отношения, межбюджетные трансферты, местные бюджеты, субвенции, субсидии, трансферты.

Kuzmynchuk N.V. Analysis of foreign experience of regulating social and economic processes of financial and budgetary facilities

The article is devoted to the study of foreign experience of methods and models of the Budget. Filed classification of foreign models of social policy based on regulation of intergovernmental relations. Revealed the possibility of using of international experience in Ukraine to build an effective model of intergovernmental relations.

Keywords: intergovernmental relations, intergovernmental transfers, local budgets, subventions, grants, transfers.

УДК 332.834:332.14(477)

Доц. М.І. Кульчицький, канд. екон. наук,
магістр І.В. Козярик – Львівський НУ ім. Івана Франка

ІНВЕСТИЦІЇ В ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

Розглянуто сутність сталого розвитку у сфері житлово-комунального господарства. Проаналізовано цілі та виявлено їх взаємозв'язок у контексті досягнення економіко-соціо-екологічних ефектів діяльності. Визначено особливості та проблеми функціонування галузі на сучасному етапі розвитку. Запропоновано можливості здійснення інвестицій як інструменту переходу житлово-комунального господарства до сталого розвитку.

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, сталий розвиток, інвестиції, концесія.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних перетворень, постійних змін та "викликів" зовнішнього середовища актуальності набуває питання переходу національних економік до сталого розвитку. При цьому важливим є пошук шляхів забезпечення не лише економічної ефективності та стабільного функціонування сфер національної економіки, але й досягнення екологічної безпеки їх діяльності. Не виняток становить і сфера житлово-комунального господарства (далі – ЖКГ), яка в умовах переходу до ринкових відносин засвідчила свою неефективність та неспроможність діяти в конкурентних умовах згідно з вимогами зовнішнього середовища. Важливою проблемою є незбалансованість інтересів учасників відносин: з боку попиту – висока вартість та низький рівень надання послуг і, як наслідок, незадоволеність споживачів житлово-комунальних послуг, і з боку пропозиції – незацікавленість власників у підвищенні ефективності їх надання. Одним із шляхів вирішення кризової ситуації та переходу до сталого розвитку може стати здійснення інвестицій в комунальну сферу з використанням традиційних і нетрадиційних форм їх реалізації.

Метою роботи є визначення основних цілей функціонування ЖКГ, дослідження особливостей і проблем діяльності та пошук ефективних інструментів інвестиційного забезпечення галузі в умовах переходу національної економіки до сталого розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій. Житлово-комунальне господарство як сфера життєзабезпечення населення і всього господарського комплексу країни була і залишається предметом активних досліджень багатьох вітчизняних учених-економістів. Так, питання реформування та розвитку ЖКГ висвітлено у працях таких практиків та науковців, як: А.П. Скорик, В.Є. Са-